

De volkskunde in Vlaanderen na 1945 : een nieuwe wending ?

door

Björn RZOSKA

BREUK OF CONTINUÏTEIT : STATUS QUAESTIONIS VAN HET ONDERZOEK

Achteraf beschouwd kan bovenstaande titel valse verwachtingen wekken. Het aanvankelijke doel van deze bijdrage was na te gaan hoe de Vlaamse volkskundigen de woelige jaren 1930 en de bezettingsjaren verteerden. Hadden deze voor de volkskunde moeilijke jaren hun weerslag op het onderzoek na 1945? Vormden de oorlogsjaren een breuk in het veld of kunnen we eerder spreken over continuïteit? Hoe trachtte men de oorlogsjaren, die in de Vlaamse volkskundige wereld nog steeds een heikel thema vormen, te verwerken? Was er sprake van vernieuwing, restauratie of eerder verdringing? Slechts zeer weinig volkskundige bijdragen na 1945 gaan in op deze problematiek. Opvallend is ook de afwezigheid van historisch onderzoek naar de volkskundige wetenschap in de jaren 1920-1960, een vaststelling die Paul Post, op dat ogenblik medewerker van het Amsterdamse Meertens-Instituut, in 1994 ook voor Nederland deed. Post had het over "de grotendeels nog ongeschreven geschiedenis van de Nederlandse volkskunde" en koppelde dit tekort aan "plannen om systematisch het eigen verleden tot onderwerp van studie en documentatie te maken"¹.

De rol van een aantal volkskundigen in Nederland tijdens de jaren 1940-1945 en de geschiedenis van de Duitse volkskunde in de periode 1933-1945 liggen eigenlijk aan de basis van het debat dat nu reeds jaren in Nederland, Duitsland, maar ook in Frankrijk en de Angelsaksische landen wordt gevoerd. Internationaal en in diverse wetenschappelijke disciplines wordt hevig gediscussieerd over de opportuniteit van de term 'volkskunde' en over de plaatsbepaling van het

1. P. Post, "Volkskunde in Nederland. Notities over disciplinaire eigenheid", in : *Volkskundig Bulletin*, 20 (1994), 3, p. 230. Het interuniversitair samenwerkingsproject dat momenteel loopt aan de UFSIA en aan het Meertens-Instituut naar de geschiedenis van de volkskunde in de periode 1920-1950 is een eerste stap op onontgonnen terrein.

vak in de huidige wetenschappelijke wereld². Zo werd de Duitse volkskundige wereld in 1969 zwaar opgeschrikt. Op een vergadering in Detmold werden de leden van de Deutsche Gesellschaft für Volkskunde getraakteerd op een reeks bijzonder harde kritieken, waarvan 'conservatisme' de belangrijkste was. De kritiek kwam van een aantal leden van de universiteit van Tübingen die zowel de volkskundige onderzoeksmethoden, de technieken, de doelstellingen alsook de volkskundigen zelf als 'behoudsgezind' en 'gezagsbevestigend' afdeden. De Nederlandse volkskundige J.J. Voskuil schreef er in 1971 een artikel over in het tijdschrift *Volkskunde*. De bijdrage veroorzaakte in Vlaanderen en Nederland grote deining omdat voor het eerst op een heldere en provocerende wijze werd ingegaan op de bovengeschetste problematiek : hadden de jaren 1940-45 invloed op het personeelsbestand en de grondslagen van het vak? Voskuil begreep ten dele de aanval van de Tübingers en het verwijt van conservatisme, hoewel dit laatste verwijt heel gedifferentieerd was "omdat op dit punt voor mijn gevoel het belaste verleden van de volkskunde, de behoefte zichzelf te rechtvaardigen, een generatieconflict en een ideologisch conflict door elkaar spelen en in veel gevallen niet van elkaar te scheiden zijn". Het gegeven dat men "in de publikaties van na de oorlog behalve veel van dezelfde namen ook dezelfde grondslagen terugvond" versterkten de argumenten van de Tübingers³.

Ook in Vlaanderen komt de discussie stilaan op gang. In mei 1997 stelde de redactie van *Oost-Vlaamse Zanten* in haar editoriaal dat sommigen "bezwaar [hadden] tegen het historisch en ideologisch zwaar beladen woord 'volkskunde' door de wijze waarop deze discipline in de praktijk vaak werd ingekleurd", een impliciete verwijzing naar het oorlogsverleden van het vak⁴. Merkwaardig is ook de collectieve beeldvorming rond volkskunde en folklore, die eveneens teruggaat op de ontwikkeling van de discipline in de jaren 1930 en 1940. Een bijdrage omtrent volkscultuur in het laatste nummer van *Brood en Rozen* typeert volkskundigen als "christelijke en/of rechtse nationalistische auteurs", die "de volkscultuur los van haar sociale basis [maakten] en [er] een proper, heemkundig en landelijk gelaat"

2. Bijvoorbeeld : J.R. Dow en H. Lixfeld (ed.), *German Volkskunde. A Decade of Theoretical Confrontation, Debate, and Reorientation (1967-1977)*, Bloomington, 1986; P. Post, "Volkskunde in Nederland. Notities over disciplinaire eigenheid", in : *Volkskundig Bulletin*, 20 (1994), 3, p. 229-243; Id., "Belangstelling vergeleken : een actuele plaatsbepaling van de Nederlandse volkskunde", in : *Volkskundig Bulletin*, 20 (1994), 3, p. 414-427.

3. J.J. Voskuil, "De Tübingers nemen afscheid om te blijven", in : *Volkskunde*, 72 (1971), p. 369-374.

4. "Editoriaal", in : *Oost-Vlaamse Zanten*, 72 (1997), 1, p. 2-3.

aan gaven. De auteur is ervan overtuigd dat de volkscultuur reeds jarenlang stiefmoederlijk wordt behandeld wegens het ge(mis)bruik ervan in de nationaal-socialistische retoriek. Jammer genoeg kan de auteur niet terugvallen op degelijk historisch onderzoek om zijn stelling hard te maken en hij beperkt zich dan ook tot weinig systematisch plukwerk uit een aantal volkskundige studies die zijn gelijk moeten aantonen⁵. De geschiedenis van de volkskunde tijdens de bezettingsjaren vormde nog nooit het onderwerp van een doorgedreven onderzoek in Vlaanderen. Heel wat volkskundigen mijden deze periode, weinig historici hechten er belang aan. In Nederland daarentegen is reeds een hele weg op dit terrein afgelegd. In het *Volkskundig Bulletin* verschenen heel wat bijdragen die kritisch terugkijken op de bezettingsjaren en de periode ervoor, waarvan de volkskunde, ook internationaal, zeer moeilijk herstelde⁶. Deze bijdrage blijft dan ook, gezien de huidige stand van het onderzoek in Vlaanderen, beperkt tot één van de reeds genoemde onderzoeksvragen : wat was de invloed van de oorlogsjaren op het 'volkskundige' personeelsbestand? Was er sprake van verandering, vernieuwing of eerder van herstel? Het uitwerken van deze problematiek aan de hand van de belangrijkste volkskundige instelling – de in 1937 opgerichte Nationale Commissie voor Folklore – lag voor de hand.

VOLKSKUNDE EN NATIEBESEF : EEN EENHEID?

Uit de diverse omschrijvingen van wat volkskunde eigenlijk is en uit haar ontstaansgeschiedenis, blijkt zeer duidelijk dat een vorm van nationalisme inherent is aan het onderzoeksperspectief van heel wat volkskundigen. Folklore is in de 19de eeuw reeds onlosmakelijk verbonden met een groeiend nationaal besef, niet alleen in Nederland maar ook in Vlaanderen. De eerste volkskundigen bewegen zich in het romantische en Herderiaanse nationalisme, dat opgang maakte in de toenmalige Vlaamse Beweging⁷. In Duitsland gaf de romantiek "het volksbegrip een centrale plaats in het nationaal zelfverstaan". Het begrip 'volk' dat in dezelfde periode opgang maakte als politiek

5. A. Sermon, "Welke cultuur voor de arbeiders?", in : *Brood en Rozen. Tijdschrift voor de Geschiedenis van Sociale Bewegingen*, 1998, 3, p. 7-23.

6. Zie : T. Dekker, "De blik omlaag gericht. Over koerscorrecties in de volkskunde", in : *Volkskundig Bulletin*, 21 (1995), p. 351-369.

7. H. Roodenburg, "Tussen 'volksgeest' en 'volksverheffing'. Over volkskunde en nationale identiteit aan het begin van de negentiende eeuw", in : *Volkskundig Bulletin*, 20 (1994), 3, p. 268-289; S. Top, "Volkskunde", in : *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging. Deel 3*, Tielt, 1998, p. 3537-3544.

actiebegrip kreeg een cultuurpolitieke dimensie en “kon worden ingezet bij de constructie van nationale identiteit, het werd een ideologisch sleutelwoord”⁸. Eigenlijk is in heel Europa de opkomst van folklore gebonden aan de groei van nationale identiteiten : “pour chaque pays ou chaque région se réclamant d’une nationalité spéciale ou d’une individualité particulière”⁹. Ook later blijft het ‘nationale’ element, d.i. voor de Vlaamse volkskundigen de Vlaamse natie, nadrukkelijk aanwezig in het onderzoek. De gekende volkskundige K.C. Peeters heeft het over “de kennis van den eigen aard van een volk”¹⁰, de Gentse hoogleraar Paul De Keyser beschouwt volkskunde zelfs uitdrukkelijk als “een ‘nationale’ wetenschap”¹¹. Een vorm van Vlaamsgezindheid lijkt zeer vaak, bewust of onbewust, een drijfveer te zijn om aan volkskundig onderzoek te doen. Volkskundigen versterken die ‘nationale’ identiteit vaak door in hun onderzoek exclusief aandacht te hebben voor de zeden en gebruiken van een bepaald ‘volk’ i.c. het Vlaamse volk, al wordt dit laatste eigenlijk vooral regionaal ingekleurd. Heel wat volkskundigen spitsen hun onderzoek, vanuit een “verbondenheid”, toe op de bevolking van de provincie of regio waar ze wonen, leven of geboren zijn. Zo schrijft De Keyser in 1938 in het boek *Nederlandse volkskarakters*, dat overigens een duidelijk Groot-Nederlandse ideologie uitstraalt, onder de redactie van de Nederlanders P.J. Meertens en Anna de Vries twee bijdragen : de Oost-Vlamingen en de Gentenaars¹². De Brugse folklorist en priester Antoon Viaene schreef in 1949 in het tijdschrift *Biekorf* : “Biekorf is nooit méér “particularist” geweest dan tegenwoordig : hij heeft zich immers nooit méér op het volksleven van zijn eigen gewest gericht dan tegenwoordig”. Het tijdschrift versterkte, sinds 1920, bewust een West-Vlaamse identiteit vanuit een christelijk flamingantisme. Die identiteit achtte men noodzakelijk omdat “het Vlaams ten slotte het onderspit zou moeten delven tegenover het Frans”. Dit verlies van de taaleigenheid was bedreigend voor de “christelijke aard” van de Vlamingen en dus lag de klemtoon “op het beschermen – in de zin van zuiver houden – van de taal in

8. W.Th.M. Frijhoff, *Volkskunde en cultuurwetenschap : de ups en downs van een dialoog*, Amsterdam, 1997, p. 112.

9. E. Legros, *Sur les noms et les tendances du folklore*, Liège, 1962, p. 10 (Collection d’études par le Musée de la vie wallonne, 1).

10. K.C. Peeters, “*Eigen Aard*”, Antwerpen, 1946, p. 14.

11. P. De Keyser, “Is een instituut voor Heemkunde gewenst?”, in : *Inleiding tot de heemkunde I*, Antwerpen/Brussel/Gent/Leuven, 1943, p. 70.

12. P.J. Meertens en A. de Vries, *De Nederlandse volkskarakters*, Kampen, 1938.

een verfranst Vlaanderen”¹³. Het ordewoord van de redactie in 1921 was dan ook duidelijk : “Is ’t begrepen. Wij, we ’n strijden niet voor een woord op zijn eigen, maar voor heel onze taaleigenheid”.

Bij heel wat volkskundigen ontwikkelde zich samen met hun Vlaamsgezindheid een sterk regionaal besef¹⁴. Met de Amerikaanse historicus Cameron Watson kan men er dan ook op wijzen dat “the relationship between folklore and nationalism is both intimate and symbiotic”. Watson argumenteert dat deze ‘intieme’ relatie niet zonder problemen bestaat : “this relationship poses serious questions for the ethnographer in search of generalisations about the complexities of folklore dynamics which, all too frequently, have been restricted to the comparatively recent phenomenon of national boundaries; that is to say, those borders formed by the constraints of the nation-state, a political community whose development dates from Napoleonic times.” Watson ziet folklore dan ook als een potentiële kracht in de vorming van etno-nationalistische bewegingen die de vorming van natiestaten in de hand werken¹⁵.

DE NATIONALE COMMISSIE VOOR FOLKLORE IN 1948 : DRIE OPVALLENDE AFWEZIGEN

Op 29 mei 1948 verklaart minister van Onderwijs Camille Huysmans “met veel genoegen” de Nationale Commissie voor Folklore als opnieuw geïnstalleerd, “niet alleen uit sympathie voor haar activiteit maar ook omdat hij zich persoonlijk voor volkskunde interesseert”, aldus verslaggever Karel Constant Peeters in het tijdschrift *Volkskunde*¹⁶. Het Vlaamsgezinde boegbeeld van de Belgische Werkliedenpartij heeft inderdaad meer dan eens zijn persoonlijke interesse voor de volkskunde laten blijken en haast zich dan ook om

13. D. Callewaert, “De stichting van ‘Biekerf’ en de periode van de gemeenschappelijke redactie”, in : *Nederlandse Volkskundige Bibliografie. Systematische Registers op Tijdschriften, Reekswerken en Gelegenheidsuitgaven. Deel VIII. Biekerf 1890-1960*, Antwerpen, Centrum voor Studie en Documentatie, 1969, p. I-XXI.

14. Bij de constructie van een regionale identiteit worden zeer vaak culturele elementen gehanteerd. Dit kan gaan om lokale liederen, feesten etc. Vaak ligt een vrees voor het ‘vreemde’ aan de basis van de ‘constructie van het eigene’. Zie : A. Hermans, C. Van der Borgt en H. Jacobs (red.), *Constructie van het eigene : culturele vormen van regionale identiteit in Nederland*, Amsterdam, 1996.

15. C. Watson, “Folklore and Basque nationalism : language, myth, reality”, in : *Nations and Nationalism*, 2 (1996), 1, p. 17-34.

16. K.C. Peeters, “Nationale Commissie voor Folklore”, in : *Volkskunde. Driemaandelijks tijdschrift voor de studie van het Volksleven*, VII (nieuwe reeks) (1948), 4, p. 187-189.

de leden van de Nationale Commissie opnieuw te benoemen via een ministerieel besluit op 9 juni 1947.

Als jonge student schrijft Huysmans vanuit het Limburgse Bilzen in 1907 een brief aan Alfons de Cock, eminent volkskundige en één van de toenmalige redacteuren van *Volkskunde*, om hem enkele rijmpjes die hij uit de volksmond in zijn geboortedorp heeft opgetekend door te sturen¹⁷. Huysmans' opvallende belangstelling voor de volkskunde wordt onder meer geïnspireerd door zijn interesse voor de arbeiderscultuur, zijn Vlaamsgezindheid én uiteraard (misschien zelfs vooral) zijn vorming als germanist. In 1928 vormt hij het socialistische familieblad *Ontwikkeling* om tot een politiek-cultureel en wetenschappelijk instrument. Hij treedt op als bestuurder van het "maandblad uitgegeven onder bescherming der W.P."¹⁸. Opvallende namen in de nieuwe medewerkerslijst zijn de volkskundigen Victor De Meyere, later ook Paul De Keyser en Robert Foncke, waarvan vooral deze laatste twee heel wat bijdragen in het maandblad zullen verzorgen.

De Nationale Commissie voor Folklore, die voor het eerst het versnipperde volkskundige veld officieel overkoepelde, wordt in 1937 geïnstalleerd en bestond uit een Vlaamse en een Waalse sectie. Het is minister Julius Hoste jr. die vanwege "de steeds grotere belangstelling, verwekt door alles wat betrekking heeft op de folklore" in 1937 het initiatief neemt om een nationale commissie in het leven te roepen met een erg ambitieus programma: "in het land de wetenschap der folklore te bevorderen en alle onderzoekingen, welke ermede in verband staan, voort te zetten en aan te moedigen"¹⁹. Financiële problemen leiden ertoe dat de eerste werkvergadering doorging onder het voorzitterschap van de opvolger van Hoste op de post van Onderwijs, Dierckx, op 14 december 1938. In 1940 staakt de commissie

17. K.C. Peeters, "Vijftig jaargangen 'Volkskunde'", in: *Volkskunde. Driemaandelijks tijdschrift voor de studie van het Volksleven*, VIII (nieuwe reeks) (1949), 1, p. 1-11.

18. Van 1922 tot 1927 was het tijdschrift 'Ontwikkeling' een familie-tijdschrift uitgegeven door de Centrale voor Arbeidersopvoeding. Eind 1927 hield het Vlaamse 'Ontwikkeling' op te verschijnen. Oorzaken waren een slechte organisatie van de verspreiding en prijsstijgingen onder druk van de economische ontwikkelingen. De Centrale voor Arbeidersopvoeding trok zich in 1928 uit het tijdschrift terug, waarna de Belgische Werkliedenpartij (BWP) het overnam. De BWP vond dat 'Ontwikkeling' een meer wetenschappelijk karakter moest krijgen waardoor het 'familie-tijdschrift' verdween. Het tijdschrift werd door zijn nieuwe oriëntering ook duurder. Zie: G. Debruyne, *De Centrale voor Arbeidersopvoeding. Van haar stichting in 1911 tot het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog*, Gent, ongepubliceerde licentiaatverhandeling 1975-1976, p. 332-333.

19. De Nationale Commissie voor Folklore kan als een uitloper van de Zuidnederlandse Centrale voor Folklore-Onderzoek worden beschouwd. Zie: M. Jacobs, *Volkskunde in het Interbellum. De Zuidnederlandse Centrale voor Folklore-Onderzoek, een ontbrekende schakel?*, Gent, 1989.

onder druk van de oorlogsomstandigheden haar activiteiten²⁰. De casus van de commissie, waar dan toch de meest toonaangevende volkskundigen in zetelden, kan als uitgangspunt worden genomen om na te gaan wat de directe invloed van de oorlog was op het belangrijkste volkskundige instituut. Van belang is de samenstelling van de naoorlogse commissie: drie oud-leden worden niet opnieuw benoemd in 1948. Het gaat om oud-voorzitter Paul De Keyser (1891-1966) en de leden Jan Grauls (1887-1960) en Clemens V. Trefois (1894-1984), die wegens hun engagementen tijdens de bezetting niet opnieuw worden benoemd.

Paul De Keyser is de eerste die in 1926 het vak volkskunde op academisch niveau mocht doceren, evenwel als keuzevak. Als decaan van de faculteit Letteren en Wijsbegeerte ontvangt hij in 1940 en 1941 de Duitse gastprofessoren, o.w. Lutz Mackensen, en schrijft een artikel over deze laatste in *Volk en Staat*. Volledig in de lijn van de visie van Mackensen vindt De Keyser dat de volkskunde onder invloed van de Duitse filologie uiteengevallen is in diverse deelspecialiteiten. De volkskunde moet streven naar eenheid, moet een totaalwetenschap zijn "van het volk en van het volksche". Bovendien moet de volkskunde niet de verdeeldheid maar de samenhang tussen bepaalde volkeren benadrukken. Dit kan enkel met een volkskunde op basis van de "volksgemeenschappelijke en [...] rassische grondslag". Deze "rassische" volkskunde moet, aldus De Keyser, in de plaats komen "van een zoogenaamde onbestaanbare vergelijkende volkskunde, waar de neger en de Indiaan of zelfs de Australiër over denzelfden kam wordt geschoren als de Duitse landbouwer"²¹. Het theoretisch paradigma van de 'zuivere' landbouwer als conservator van het wezenskenmerk, de traditie, zelfs de ziel en de aard van een volk, heeft lang bij de volkskundigen aanhang gevonden. Wanneer de toonaangevende Nederlandse volkskundige Jan de Vries in 1937 een boek publiceert met als titel *Volk van Nederland* betekent dit niet dat hij geïnteresseerd is in alle Nederlanders. Hij wil vooral het 'volk' kennen of "dat deel waarin wij meenen, dat de typeerende karaktereigenschappen het beste bewaard zijn gebleven, omdat zij het minste in aanraking zijn gekomen met de kultuurgoederen van buitenland of bovenklasse". Een zienswijze die De Keyser dan ook doet besluiten dat de Duitse boer niet kán vergeleken worden met

20. *Nationale Commissie voor Folklore. Jaarboek II. 1940-1948*, Brussel, Ministerie van Openbaar Onderwijs, s.d.

21. P. De Keyser, "Onze Duitse Gastprofessoren. Prof. Dr. Lutz Mackensen", in : *Volk en Staat*, 27 november 1940, p. 1 en 3.

een zwarte of een indiaan²². Paul De Keyser is ook één van de weinige volkskundigen geweest die in dezelfde periode een versmelting voorstond tussen heemkunde en volkskunde. De heemkundebeweging ontstond begin deze eeuw in Duitsland en legde vooral de nadruk op 'verdedigen' en 'bewaren': "Heimatkunde was bijna vanzelfsprekend Heimatpflege en Heimatschutz". De heemkundebeweging kan worden omschreven als een antwoord op de moderniteit of een "terugwaartsgerichte, conserverende reactie op het moderniseringsproces". Het antwoord op de voortschrijdende internationalisering is de constructie van het heem als ideale verblijfplaats, een constructie waarin de angst voor het vreemde wordt weerspiegeld²³. De Keyser pleit in 1943 voor de term "Heemvolkskunde" of "Heemen Volkskunde" omdat beide "ontspruiten aan eenzelfde wortel: het gevoel van verbondenheid aan eigen volk en land". Dat ook bij hem heemkunde vooral een ideologische invulling krijgt, is duidelijk. De Gentse hoogleraar eindigt zijn pleidooi voor de oprichting van een centraal "Instituut voor Heem- en Volkskunde" aan de Gentse Universiteit met de gedachte dat heemkunde "beroep [doet] op den geheelen, biologischen en geestelijken mensch. Als wetenschap vereenigt ze op de gelukkigste wijze natuur en cultuur, stof en geest"²⁴.

De Keyser moest na de bezetting voor de "Onderzoekscommissie" van Gent verschijnen die zijn gedrag tijdens de bezetting onderzocht en beoordeelde. De commissie nam aanstoot aan de wijze waarop De Keyser de Duitse gastprofessoren ontving en de wijze waarop "deze introductiereden uitgroeiden tot kolommen propaganda in de onvaderlandsche pers". Er wordt hem sympathie voor de Nieuwe Ordebewegingen verweten. Bovendien zou hij aanwezig zijn geweest op de herdenking van Justus De Harduyn, waar o.a. ook Vlaams Nationaal Verbond-leider Hendrik Elias en oud-activist Antoon Jacob hun opwachting maakten. Volgens de commissieleden is het dan ook duidelijk dat de Gentse hoogleraar door zijn gedrag "niet enkel zijn eigen geest heeft blootgesteld aan slechte beïnvloeding, maar wat erger is, de geesten zijner studenten en van de Vlaamsche bevolking in het algemeen ontvankelijker maakte voor de zoogenaamde Nieu-

22. T. Dekker, "De blik omlaag...", p. 355.

23. P. Nissen, "Heemkunde tussen ideologie en wetenschap", in: *Brabants Heem*, 49 (1997), p. 1-8.

24. P. De Keyser, "Is een Instituut voor Heemkunde gewenscht?", in: *Inleiding tot de Heemkunde*. I, Antwerpen/Brussel/Gent/Leuven, 1943, p. 69-75 (Heemkundige Bibliotheek onder leiding van Jozef Van Overstraeten).

we-Orde en Duitse propaganda”²⁵. De commissie schorst De Keyser voor twee jaar. Einde mei 1946 klaagt Egied Strubbe, de toenmalige decaan van de faculteit Letteren en Wijsbegeerte van de Gentse Universiteit maar óók collega-volkskundige als lid van de Bond van West-Vlaamse Folkloristen, over de onderbezetting van de afdeling Germaanse filologie in het zicht van de examens in juli. Strubbe smeekt de rector, ondanks de schorsing, de minister te vragen De Keyser toch toelating te geven “zijn dienst op 1 Juli, datum waarop de examens aanvangen, te hernemen, zoodat hij kan medewerken aan het onderzoeken van de proefschriften en het afnemen der examens”²⁶. In zijn begeleidende brief aan de minister lijkt de rector geen voorstander van het geopperde voorstel en slaagt hij er eigenlijk in het departement onderwijs voor een dilemma te plaatsen. Hij wil de minister zijn “persoonlijke meening mede [...] deelen” door erop te wijzen “dat de Heer Prof. De Keyser, zolang hij is geschorst, bezwaarlijk als jurylid kan optreden”²⁷. De minister begrijpt de wenk en gaat ermee akkoord “dat de schorsing van prof. De Keyser op 1 Juli 1946 een einde zou nemen”²⁸. De Gentse hoogleraar kan dus na een inactiviteit van twintig maanden terug aan de slag. Door zijn schorsing na de bezetting verspeelt hij wél het voorzitter- en lidmaatschap van de Nationale Commissie.

Ook Clemens Trefois verspeelt bij de bevrijding het lidmaatschap van de commissie. Hij is oud-student van De Keyser en profileert zich als volkskundige vooral vanaf de tweede helft van de jaren 1920 op onderzoek naar het ontstaan en de evolutie van diverse hoevetypes. In 1926 is hij ook één van de medestichters van de Bond van Oost-Vlaamse Folkloristen, waarvan De Keyser voorzitter wordt. Tijdens de bezetting kadert Trefois zijn onderzoek naar landelijke architectuur in een nationaal-socialistische retoriek en wordt hij samen met Emiel Vercammen redacteur van de Vlaamse uitgave van *Hamer*. Het tijdschrift wordt in Vlaanderen uitgegeven door de ‘Germaansche Werkgemeenschap Vlaanderen’, een in de zomer van 1943 opgestarte organisatie van SS-signatuur. Doelstelling van de vereniging is het nationaal-socialistische gedachtegoed ook in de

25. Universiteitsarchief Gent, *Personeelsdossier Paul De Keyser*, Uittreksel uit het register der zittingsverslagen en adviezen van de Onderzoekscommissie te Gent, ingesteld bij besluit van den Prins-Regent, in dato van 30 October 1944, Zitting van 22 augustus 1945, De Keyser Paul.

26. Idem, Brief van E. Strubbe aan de rector, 29 mei 1946.

27. Idem, Brief van de rector aan de minister van Onderwijs, 1 juni 1946.

28. Idem, Brief van de minister van Onderwijs aan de rector, 21 juni 1946.

wetenschappelijke milieus te verspreiden en de wetenschap eigenlijk als propagandamiddel te gebruiken²⁹.

In het jaarverslag van de Bond van Oost-Vlaamse Folkloristen wordt Trefois na de bezetting hard aangepakt. De vereniging wil zich duidelijk distantiëren van haar door collaboratie in opspraak gekomen penningmeester. Het wapen daartoe lijkt wel een operatie ‘verdachtmaking’ en ‘besmeuring’. De nieuwe voorzitter en secretaris Ferdinand Van Es en Lodewijk Verlodt verwijten Trefois wanbeleid omdat hij naliet aan hen “de volledige lijst der aanbetaalde bijdragen te laten geworden”. Eigenlijk hechten beide bestuurders hieraan niet zoveel belang “daar wij ervan overtuigd zijn dat al de niet ‘besmette’ leden ons trouw zijn gebleven en zullen blijven”. Bovendien heeft de ‘besmette’ Trefois ook de “boekhouding naar andere oorden medegenomen...”. Blijkbaar is Trefois niet de enige die binnen de vereniging zijn krediet zal verliezen. De Bond beslist na de bevrijding de activiteiten een tijd op te schorten “tot het zuiveringsproces in den schoot van den Bond zou voltrokken zijn”. Dat de gewezen penningmeester één van de gezuiverden is, wordt nog eens nadrukkelijk vermeld: “De Heer Clement [sic] Trefois heeft het noodig geacht te vluchten, aldus meer dan schuld bekenkend. Het beheer van den Bond heeft hem dan ook, als penningmeester afgezet en hem als lid van den Bond geschrapt.” Exit Trefois dus én een nieuwe toekomst tegemoet. Het ordewoord is duidelijk: “Vooruit! Oostvlaamse Folkloristen, maakt maar verder propaganda, zoals voorheen, voor onzen geliefden Bond en helpt het Bestuur om het schip in het goede vaarwater te houden.” Het lijkt erop alsof ook de laatste zin van het jaarverslag een sneer inhoudt aan Trefois’ adres³⁰.

Tenslotte is er nog een derde figuur die bij de herinrichting stille-tjes uit de Nationale Commissie voor Folklore verdwijnt. Het geval Jan Grauls wijkt enigszins af van de vorige twee. Grauls’ verdwijning heeft minder te maken met zijn wetenschappelijke activiteiten tijdens de jaren 1940-1945, maar alles met zijn politieke engagementen. Grauls was afgestudeerd als germanist en spitste zijn onderzoek vooral toe op taal en dialect. In augustus 1940 wordt Grauls provinciegouverneur-ad-interim van Antwerpen en twee jaar later zelfs burgemeester van Groot-Brussel. Grauls, die duidelijke VNV-sympathieën had, aanvaardt het ambt onder druk van VNV’er Gerard Romsée, de secretaris-generaal van Binnenlandse Zaken. Na de be-

29. “De Germaansche Werkgemeenschap Vlaanderen”, in: *België in de Tweede Wereldoorlog. Deel 8. Het cultureel leven tijdens de bezetting*, Kapellen, 1990, p. 21.

30. Jaarverslag over het Dienstjaar 1944, Gent, Bond der Oostvlaamse Folkloristen, 1944.

zetting wordt Grauls veroordeeld tot 5 jaar hechtenis en een boete van 25 miljoen frank³¹. Bij Grauls zijn het duidelijk zijn politieke engagement en de daaruitvolgende straf na de bezetting die hem zijn lidmaatschap van de commissie kosten.

DE BEZETTINGSPERIODE : BREUK OF CONTINUÏTEIT IN HET VOLKSKUNDIG PERSONEELSBESTAND?

De casus van de Nationale Commissie voor Folklore en haar samenstelling in 1948 is een interessant geval om op een aantal onderzoeksvragen die bij het begin van deze bijdrage werden gesteld de eerste aanzetten tot antwoord te geven. Op het eerste gezicht lijkt voor sommige volkskundigen de Tweede Wereldoorlog een breuk : Paul De Keyser, Clemens Trefois en Jan Grauls verdwijnen uit de naoorlogse commissie. Op lange termijn echter lijkt het erop dat de bezettingsjaren voor de volkskunde geen breuk zijn, maar eerder een overgangsmoment dat voor sommigen individueel en op korte termijn een onderbreking betekende. Het gros van de volkskundigen zet zijn werk gewoon voort, hoewel het vak tot op vandaag een overwegend negatief imago met zich meestorst wegens de periode 1940-45. Er zijn de contacten met Nederland geweest, waar één van de meest toonaangevende volkskundigen, Jan de Vries, zijn wetenschap volledig ten dienste van de ideologie van de bezetter stelde. Er is de Duitse volkskunde die in de jaren 1933-1945 "was taken in by a National Socialist scholarship whose ideological and methodological foundations it had helped prepare". Via onder andere de volkskundige wetenschap zochten de nationaal-socialistische machthebbers een wetenschappelijke legitimatie voor hun ideologie en strijd³². De Duitse volkskunde was bovendien voor heel wat Europese volkskundigen toonaangevend. Was de volkskunde of folklore niet oorspronkelijk ontstaan als product van de Duitse romantiek? Op heel wat terreinen werd de volkskunde onmiddellijk na de Tweede Wereldoorlog teruggedragen. Bepaalde projecten verdwenen voor een tijdje in de ijskast tot het tij weer gunstig was. Het Nederlands-Vlaams atlasproject is zo één van die projecten die pas op het einde van de jaren 1950 tot volle ontplooiing komen, hoewel de plannen voor het

31. B. van Causenbroeck, "Jan Grauls", in : *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging, Deel 2*, Tielt, 1998, p. 1352-1353.

32. James R. Dow and Hannjost Lixfeld, "Overcoming the past of National Socialist Folklore", in : James R. Dow and Hannjost Lixfeld (ed.), *The Nazification of an academic discipline. Folklore in the Third Reich*, Bloomington and Indianapolis, 1994, p. 264-296.

opmaken van een dergelijke atlas reeds vóór de oorlog zijn gemaakt. Maarten Koning, alter ego van J.J. Voskuil in zijn monumentale roman *Het Bureau*, herinnert zich dat het project “na de oorlog [...] op de lange baan geschoven [was], omdat het te veel herinnerde aan de belangstelling van de nazi’s voor ons volkseigen”³³.

Toch ondervonden de Vlaamse volkskundigen weinig hinder van de jaren 1940-45. De Keyser en Trefois, die wegens hun wetenschappelijke engagementen tijdens de oorlog op non-actief worden geplaatst, heroveren vrij snel hun positie in de wetenschappelijke en volkskundige wereld. Na zijn schorsing geeft De Keyser gewoon terug les. In 1957 wordt hij opnieuw lid van de Commissie, die in dat jaar wordt omgevormd tot de Koninklijke Belgische Commissie voor Volkskunde. Trefois blijft zijn hoeve-onderzoek verderzetten en krijgt hiervoor nationaal maar ook internationaal heel wat erkenning.

Eind 1949 ontstaat er in Antwerpen opnieuw heibel rond de houding van een volkskundige gedurende de oorlog. De post van stadssecretaris komt vrij en K.C. Peeters kandideert. De Communistische Partij afdeling Antwerpen schiet onmiddellijk in actie en verspreidt een pamflet waarin het oorlogsverleden van de toenmalige adjunct-secretaris aan de kaak wordt gesteld. De communisten verwijten Peeters met de steun van de bezetter “tot cabinetschef van de ersatz-burgemeester Delwaide [te zijn] aangesteld”. Bovendien zou Peeters door zijn volkskundig onderzoek meegewerkt hebben aan “Hitler-oorlogspropaganda” door de publicatie in Duitsland van zijn werk “Flämisches Volkstum” in 1943. Het orde-woord van de partij is duidelijk : “Het is ondenkbaar dat een persoon met een zo betwist oorlogsverleden in aanmerking zou komen voor de post van gemeentesecretaris”. De communisten scharen zich dan ook achter het protest tegen Peeters’ kandidatuur vanwege de Verenigde Weerstandsgroeperingen en de Confederatie van Politieke Gevangenen en roepen de bevolking op om deel te nemen aan de geplande betoging op 22 januari 1950³⁴. De pers reageert verdeeld op de polemiek. De *Gazet van Antwerpen* vindt vooral de houding van de liberale oppositie en de liberale pers i.c. *Le Matin* hypocriet. De *Gazet van ‘t Stad* oordeelt dat Peeters niets te verwijten valt en wijst de liberalen erop dat hij na de oorlog binnen de stadsadministratie reeds tweemaal werd bevorderd... zonder protest en zelfs met de steun van de liberalen. Ook de verzetsgroeperingen die aan de basis liggen van de actie tegen de adjunct-secretaris krijgen ervan langs : “Als over

33. J.J. Voskuil, *Het Bureau I. Meneer Beerta*, Amsterdam, 1996, p. 8.

34. De Communistische Partij-Afdeling Antwerpen, Pamflet met als titel “Aan de Antwerpse Bevolking”, AMVC, Documenten K.C. Peeters (P2727).

Weerstand moet gesproken [sic] dan zal nog dienen uitgemaakt welke het meest nut heeft opgeleverd voor de bevolking". Dezelfde tenor in De Standaard, die haar oud-medewerker niet in de steek laat. Burgemeester Craeybeckx laat het echter niet aan zijn hart komen. Ondanks de aanwezigheid buiten het stadhuis van een delegatie van verschillende verzetsgroeperingen laat hij de zitting van midden juli 1950 niet achter gesloten deuren doorgaan. Bij de stemming omtrent de benoeming van Peeters tot stadssecretaris verlaten de liberalen de zaal. K.C. haalt het met 25 stemmen, 5 raadsleden stemmen tegen en 3 onthouden zich³⁵. Ook Peeters ondervindt dus geen hinder van de oorlogsjaren in zijn verdere loopbaan. Voor hem betekende de oorlog zelfs geen onderbreking van zijn activiteiten, zeker niet op het volkskundige vlak.

Uit het bovenstaande kan men besluiten dat het Vlaamse volkskundige personeelsbestand op lange termijn geen invloed ondervond van de jaren 1940-45. Volkskundigen die ten tijde van de repressie of nog veel later werden gevisieerd wegens oorlogsendagementen namen na een tijd hun vertrouwde posities terug in. De volkskunde op institutioneel vlak werd eigenlijk maar bevolkt door een kleine groep mensen. De vernieuwing of roulatie van het personeelsbestand zoals men dat aantreft in heel wat andere wetenschappen na de Tweede Wereldoorlog, is nooit doorgevoerd in de volkskundige instellingen. Van een nieuwe wending op dit vlak is helemaal geen sprake. Of de Tweede Wereldoorlog dan wél een invloed had op de volkskundige methodiek of grondslagen, zal toekomstig onderzoek moeten uitwijzen.

35. "M.K.C. Peeters candidat aux fonctions de secrétaire communal", in : Le Matin, 1.12.1949, p. 1 en 5; "Nieuwe potsierlijke actie van de Antwerpse weerstand", in : Gazet van Antwerpen, 1.12.1949, s.p.; "Gemeenteraad van Antwerpen treft belangrijke Beslissingen", in : De Volksgazet, 18.7.1950, s.p.; "Gemeenteraad van Antwerpen. Dr K.C. Peeters tot Stadssecretaris benoemd", in : De Nieuwe Gazet, 18.7.1950, s.p.; "Dr. K.C. Peeters aangesteld tot stadssecretaris te Antwerpen", in : De Standaard, 19.7.1950, s.p.